

QAMOQQA OLISH TARZIDAGI EHTIYOT CHORASINI QO'LLASHDA HUQUQIY MEZONLARNI ISHLAB CHIQISH

Meyliyev Bahodir Ivodullayevich

Sudya.

Annotatsiya. Mazkur tezisda jinoyat protsessida qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llashning huquqiy asoslari va mezonlarini takomillashtirish masalalari yoritiladi. Qamoqqa olish shaxsning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini sezilarli darajada cheklaydigan protsessual chora bo'lgani sababli uni qo'llashda qonuniylik, zaruriyat, mutanosiblik va asoslanganlik tamoyillariga rioya etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: qamoqqa olish, ehtiyot chorasi, jinoyat protsessi, huquqiy mezon, sud nazorati, mutanosiblik, qonuniylik, protsessual majburlov, inson huquqlari, muqobil ehtiyot choralari.

Jinoyat protsessida ehtiyot choralari ish bo'yicha haqiqatni aniqlash, protsess ishtirokchilarining belgilangan majburiyatlarini bajarishini ta'minlash va jinoyat protsessining normal kechishiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan holatlarning oldini olishga xizmat qiladi. Ehtiyot choralari orasida qamoqqa olish shaxsning erkinligini bevosita cheklashi bilan ajralib turadi. Shu sababli ushbu chorani qo'llash masalasi nafaqat jinoyat protsessining samaradorligi, balki inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash nuqtayi nazaridan ham dolzarb hisoblanadi.

Qamoqqa olishning o'ziga xos jihati shundaki, u sud hukmi qonuniy kuchga kirgunga qadar shaxsning erkinligini cheklaydi. Shuning uchun qamoqqa olishni jazolash vositasi sifatida emas, balki jinoyat protsessining maqsadlariga erishishni ta'minlovchi istisno protsessual chora sifatida ko'rish lozim. Mazkur chorani qo'llashda shaxsning aybi hali sud tomonidan uzil-kesil aniqlanmaganligi prezumpsiya qilinishi kerak [2].

Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llashning eng muhim shartlaridan biri uning aniq huquqiy mezonlarga asoslanishidir. Amaliyotda qamoqqa olishni tanlashda faqat jinoyatning og'irligi yoki unga qo'yilayotgan ayblovning xususiyatidan kelib chiqish yetarli emas. Har bir ish bo'yicha shaxsning real xatti-harakati, protsessual majburiyatlarni bajarish darajasi, tergov organlari va sudga kelish imkoniyati hamda ishning boshqa muhim holatlari alohida baholanishi lozim.

Birinchi mezon sifatida tergov yoki suddan yashirinish xavfini ko'rsatish mumkin. Shaxsning doimiy yashash joyining mavjudligi, oilaviy va ijtimoiy aloqalari, avvalgi protsessual xatti-harakatlari, mamlakat hududidan chiqib ketish imkoniyatlari kabi holatlar mazkur xavfni baholashda hisobga olinishi mumkin. Biroq faqat yashash joyining mavjud emasligi yoki boshqa hududda yashashi shaxsning yashirinishini avtomatik tarzda anglatmasligi kerak. Xavf real va asoslantirilgan dalillar bilan tasdiqlanishi lozim.

Ikkinchi mezon — dalillarni yo'q qilish yoki ularga noqonuniy ta'sir ko'rsatish xavfi. Gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi guvohlarga bosim o'tkazishi, hujjatlarni yashirishi yoki o'zgartirishi, boshqa dalillarni yo'q qilishga urinishi mumkin bo'lgan hollarda ehtiyot chorasi zarurati yuzaga kelishi mumkin. Ammo bunday xavf ham faqat taxminlarga emas, ish materiallarida mavjud obyektiv holatlarga asoslanishi kerak.

Uchinchi mezon — yangi jinoyat sodir etish yoki jinoyat faoliyatini davom ettirish xavfi. Bunday xavfni baholashda shaxsning oldingi xatti-harakati, unga qo'yilayotgan ayblovning xususiyati, jinoyat sodir etish usuli va boshqa tegishli holatlar kompleks tahlil qilinishi maqsadga muvofiq. Shaxsning ilgari sudlanganligi ham avtomatik ravishda qamoqqa olish uchun asos bo'lmasligi, balki boshqa dalillar bilan birgalikda baholanishi kerak.

To'rtinchi muhim mezon — shaxsning protsessual majburiyatlarini bajarmaslik ehtimoli. Agar shaxs chaqiruvlarga muntazam ravishda kelmasa, belgilangan cheklovlarga rioya qilmasa yoki tergov harakatlariga qasddan

to'sqinlik qilsa, qamoqqa olish zarurati masalasi ko'rib chiqilishi mumkin. Bunda ham avval qo'llanilgan yengilroq ehtiyot choralarining samaradorligi baholanishi lozim.

Qamoqqa olishni qo'llashda yana bir muhim tamoyil — mutanosiblikdir. Ya'ni shaxsga nisbatan qo'llanayotgan protsessual cheklov jinoyat protsessining maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan darajadan ortiq bo'lmasligi kerak. Agar shaxsning tegishli xulq-atvorini qamoqqa olishsiz ham ta'minlash mumkin bo'lsa, muqobil ehtiyot choralaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shu nuqtayi nazardan, qamoqqa olishga muqobil ehtiyot choralarini rivojlantirish huquqiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak. Uy qamog'i, garov, shaxsiy kafillik va boshqa qonunda nazarda tutilgan choralar shaxsning huquq va erkinliklarini kamroq darajada cheklagan holda jinoyat protsessining manfaatlarini ta'minlash imkonini beradi.

Qamoqqa olishni qo'llashda sud nazoratining samaradorligi ham alohida ahamiyatga ega. Sud qamoqqa olish haqidagi masalani ko'rib chiqishda tergov organining vajlarini shunchaki tasdiqlash bilan cheklanmasdan, taqdim etilgan dalillarning yetarliligini, mavjud xavflarning real xususiyatini, qamoqqa olish zaruratini va muqobil ehtiyot choralarining qo'llanish imkoniyatini mustaqil baholashi lozim.

Shuningdek, sud qarorida qamoqqa olishning aniq sabablari batafsil ko'rsatilishi kerak. Qarorda umumiy va mavhum iboralardan foydalanish o'rniga shaxsning aynan qaysi xatti-harakati yoki qanday obyektiv holat qamoqqa olish zaruratini keltirib chiqarayotganiga izoh berilishi maqsadga muvofiq. Bu esa sud qarorlarining asoslantirilganligini oshiradi va yuqori instansiyalarda ularni tekshirish imkoniyatini kuchaytiradi.

Qamoqqa olish mezonlarini takomillashtirishda shaxsiy holatlarni individual baholash ham muhimdir. Shaxsning yoshi, oilaviy ahvoli, sog'lig'i, voyaga yetmagan farzandlari mavjudligi, doimiy yashash joyi, mehnat yoki ta'lim bilan bog'liqligi kabi holatlar qonun doirasida ehtiyot chorasini tanlashda

hisobga olinishi lozim. Ayniqsa, ijtimoiy jihatdan zaif shaxslar uchun qamoqqa olishning zaruriyati alohida va chuqur asoslantirilishi kerak.

Bundan tashqari, qamoqqa olish muddatining asossiz ravishda uzaytirilishiga yo'l qo'ymaslik zarur. Har bir uzaytirish uchun tergovning aynan qanday harakatlari amalga oshirilayotgani, nima sababdan ularni qamoqda bo'lmagan shaxsga nisbatan amalga oshirish mumkin emasligi va mavjud xavflar saqlanib qolayotganini asoslash talab etilishi kerak [3].

Xulosa qilib aytganda, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llashda aniq, tushunarli va obyektiv huquqiy mezonlarni ishlab chiqish shaxs huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda jinoyat protsessining samaradorligini ta'minlashning muhim shartidir.

Mazkur yo'nalishda, avvalo, qamoqqa olish uchun mavjud bo'lishi lozim bo'lgan xavflarni aniq belgilash va ularni obyektiv dalillar bilan asoslash; ikkinchidan, har bir shaxsning holatini individual baholash; uchinchidan, qamoqqa olishdan oldin muqobil ehtiyot choralarining samaradorligini tekshirish; to'rtinchidan, sud nazoratini kuchaytirish; beshinchidan, qamoqqa olish muddatlarini asoslantirish va ularning muntazam qayta ko'rib chiqilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, qamoqqa olishni qo'llashda jinoyatning og'irligi yagona mezon bo'lib qolmasligi kerak. Jinoyatning og'irligi bilan bir qatorda shaxsning real protsessual xatti-harakati va mavjud xavflar majmuaviy baholanishi lozim. Bunday yondashuv qamoqqa olishni istisno chora sifatida qo'llashni ta'minlab, shaxsning asossiz ravishda erkinlikdan mahrum etilishining oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mamatkulov K.G., Abdurasulov M., Ro'ziboyev M.D. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritishda advokat ishtiroki // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Vol. 2, №12. – B. 209–212.

2. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi: darslik. – Toshkent: Adolat, 2022. – 528 b.
3. Rustamboyev M.X. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharh. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – 760 b.